

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ РИБАЛЬСТВА Й АКВАКУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

© 2020 **ВДОВЕНКО Н. М., ПАВЛЕНКО М. М., СІНЕНОК І. О.**

УДК 338.432:639.3/.6(477)

JEL: Q22

Вдовенко Н. М., Павленко М. М., Сіненко І. О. Організаційно-економічні засади розвитку рибальства й аквакультури в Україні

Метою статті є дослідження організаційно-економічних засад розвитку рибальства й аквакультури в Україні. Проаналізовано сучасний стан вирощування товарної риби відповідно до інформації, що міститься у формі 1А-риба (річна). Встановлено, що спостерігається зменшення обсягів реалізації продукції аквакультури за даними суб'єктів господарювання в секторі рибного господарства. Досліджено процедуру проведення системного аналізу проблем в аквакультурі України. Першочерговою проблемою в аквакультурі України є відсутність достовірної інформації про стан сектора, реальні обсяги вилучення водних біоресурсів, обсяги вирощування товарної риби у аквакультурі, кількість працюючих, кількість суб'єктів господарювання, обсяги випуску риби та рибної продукції, економічні показники галузі. Обґрунтовано актуальність збирання достовірної інформації про стан секторів рибальства й аквакультури, реальні обсяги вилучення водних біоресурсів, обсяги вирощування товарної риби, кількість працюючих, кількість суб'єктів господарювання, обсяги випуску риби та рибної продукції, економічні показники галузі рибного господарства. Запропоновано визначення підходів до розробки проекту комплексної програми розвитку сталого та конкурентоспроможного аквакультури в Україні. У результаті дослідження було виділено нові підходи до розробки проекту комплексної програми розвитку сталого та конкурентоспроможного аквакультури в Україні. Запропоновано внести доповнення та зміни до Бюджетного та Податкового кодексів України, Закону України про Державний бюджет України, де чітко мають бути зазначені витрати на кожний рік і за кожним напрямом розвитку. У статті запропоновано розробити програму або алгоритм надання допомоги рибоводам з урахуванням організаційно-економічних механізмів, прийнятих у країнах Європейського Союзу, в умовах глобальних трансформацій.

Ключові слова: організаційно-економічні засади, конкурентоспроможність, аквакультура, механізм, інструменти, рибне господарство

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-4-221-228>

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 9.

Вдовенко Наталія Михайлівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041, Україна)

E-mail: nata0409@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0849-057X>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/I-5146-2017>

Павленко Марина Миколаївна – асистент, кафедра глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041, Україна)

E-mail: marunapavlenko@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7513-2425>

Сіненко Ігор Олександрович – аспірант кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041, Україна)

E-mail: igor.sinenok@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1855-4899>

УДК 338.432:639.3/.6(477)

JEL: Q22

Вдовенко Н. М., Павленко М. М., Сіненко І. А. Организационно-экономические основы развития рыболовства и аквакультуры в Украине

Целью статьи является исследование организационно-экономических основ развития рыболовства и аквакультуры в Украине. Проанализировано современное состояние выращивания товарной рыбы в соответствии с информацией, содержащейся в форме 1А-рыба (годовая). Установлено, что наблюдается уменьшение объемов реализации продукции аквакультуры по данным субъектов хозяйствования в секторе рыбного хозяйства. Исследована процедура проведения системного анализа проблем в аквакультуре Украины. Первоочередной проблемой в аквакультуре Украины является отсутствие достоверной информации о состоянии сектора, реальных объемах изъятия водных биоресурсов, объемах выращивания товарной рыбы в аквакультуре, количестве работающих, количестве субъектов хозяйствования, объемах выпуска рыбы и рибной продукции, экономических показателях отрасли. Обоснована актуальность сбора достоверной информации о состоянии сектора рыболовства и аквакультуры, реальных объемах изъятия водных биоресурсов, объемах выращивания товарной рыбы, количестве работающих, количестве субъектов хозяйствования, объемах выпуска рыбы и рибной продукции, экономических показателях отрасли рыбного хозяйства. Предложено определение подходов к разработке проекта комплексной программы развития устойчивой и конкурентоспособной аквакультуры в Украине. По результатам исследования выделены новые подходы к разработке проекта комплексной программы развития устойчивой и конкурентоспособной аквакультуры в Украине. Предложено внести дополнения и изменения в Бюджетный и Налоговый кодексы Украины, Закон Украины о Государственном бюджете Украины, где четко должны быть указаны расходы на каждый год и по каждому направлению развития. В статье предложено разработать программу или алгоритм оказания помощи рибоводам с учетом организационно-экономических механизмов, принятых в странах Европейского Союза, в условиях глобальных трансформаций.

Ключевые слова: организационно-экономические основы, конкурентоспособность, аквакультура, механизм, инструменты, рыбное хозяйство.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 9.

Вдовенко Наталя Михайлівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедрою глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природопольовання України (ул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041, Україна)

E-mail: nata0409@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0849-057X>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/J-5146-2017>

Павленко Марина Николаевна – асистент, кафедра глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природопольовання України (ул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041, Україна)

E-mail: marunapavlenko@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7513-2425>

Синенко Ігорь Александрович – аспірант кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природопольовання України (ул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041, Україна)

E-mail: igor.sinenok@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1855-4899>

UDC 338.432:639.3/6(477)

JEL: Q22

Vdovenko N. M., Pavlenko M. M., Sinenok I. O. The Organizational and Economic Bases for the Development of Fishing and Aquaculture Industry in Ukraine

The article is aimed at researching the organizational and economic bases for the development of fishing and aquaculture industry in Ukraine. The current status of commercial fish cultivation is analyzed according to the information contained in the form 1A-fish (annual). It is determined that there has been a decrease in the volume of sales of aquaculture products according to the data of business entities in the fisheries sector. The procedure for carrying out a systemic analysis of problems in Ukrainian aquaculture is researched. The paramount problem in Ukrainian aquaculture is the lack of reliable information on the status of the sector, the real volumes of seizure of water bioresources, the volume of commercial fish cultivation in aquaculture, the number of workers, the number of economic entities, the volume of fish release and fish products, the economic indicators of the industry. Relevance of collection of reliable information on the status of the fishing and aquaculture industry sector, the real volumes of seizure of water bioresources, the volume of commercial fish cultivation, the number of workers, the number of economic entities, the volume of fish release and fish production, the economic indicators of the fisheries industry is substantiated. It is proposed to define approaches to the development of a comprehensive program for the development of sustainable and competitive aquaculture in Ukraine. The results of the study allocate new approaches to the development of a comprehensive program for the development of sustainable and competitive aquaculture in Ukraine. It is proposed to make supplements and changes to the Budget and Tax Codes of Ukraine, the Law of Ukraine on the State Budget of Ukraine, which clearly should specify the costs for each year and according to each direction of development. The article proposes to develop a program or algorithm to assist fish farmers, taking into account the organizational and economic mechanisms adopted in the European Union, in view of the conditions of global transformation.

Keywords: organizational and economic bases, competitiveness, aquaculture, mechanism, instruments, fishery.

Fig.: 1. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 9.

Vdovenko Nataliia M. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Global Economics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15 Heroiv Oborony Str., Kyiv, 03041, Ukraine)

E-mail: nata0409@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0849-057X>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/J-5146-2017>

Pavlenko Maryna M. – Assistant, Department of Global Economics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15 Heroiv Oborony Str., Kyiv, 03041, Ukraine)

E-mail: marunapavlenko@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7513-2425>

Sinenok Igor O. – Postgraduate Student of the Department of Global Economics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15 Heroiv Oborony Str., Kyiv, 03041, Ukraine)

E-mail: igor.sinenok@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1855-4899>

З огляду на розвиток ситуації на світовому ринку агропродовольства та зростання напруженості у питаннях конкуренції за продовольчі ресурси, Україні необхідно зберегти рівень виробництва риби в аквакультури, урізноманітнити структуру виробництва та наростити, де це можливо, загальні обсяги вилову. Вказане сприятиме досягненню мінімально безпечного рівня споживання риби та морепродуктів як джерела речовин, відсутніх у достатніх кількостях

у наземних тваринах. При цьому, враховуючи положення Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом, і, відповідно, необхідність адаптації низки регламентів і директив Європейського Союзу в частині мінімізації негативних впливів виробництва продукції аквакультури на довкілля та людину, не завжди це можливо здійснити лише за технічної допомоги від інших держав в цілому та Європейського Союзу зокрема. Тобто на рівні порад. Тому доцільним

є вивчення стану розвитку рибного господарства та аквакультури в Україні зі встановленням його реальної ролі в економіці, соціальному та екологічному житті країни. І лише з огляду на це визначення можливих напрямків розвитку секторів рибного господарства – рибальства і аквакультури опрацювання та впровадження відповідних програм на рівні Законів України та здійснення реформ в частині державного управління та регулювання даною галуззю національної економіки.

Розроблення базових засад реформування рибного господарства та аквакультури України. Про реформування варто вести мову, коли існує стара структура і її потрібно змінювати з відповідною метою. Що стосується рибного господарства України, то його реформування, щонайменше в частині форми власності суб'єктів господарювання, відбулось значною мірою протягом попередніх років. Раніше порушувалися питання про центральний орган виконавчої влади у сфері рибного господарства, тобто фактичне зосередження у одному центральному органі виконавчої влади всіх або майже всіх функцій з управління. Сьогодні більшість напрямів функціонування галузі у цілому розосереджено за багатьма відомствами. При цьому належна координація в діяльності органів виконавчої влади та єдність правового поля практично відсутні, що пов'язано як з намаганнями кожного окремого відомства бути провідним, так і з тим, що окремі частини законодавства створювались безпосередньо без необхідної узгодженості з уже існуючими напрацюваннями та без урахування думки інших відомств і, у першу чергу, громадськості. Значно посилилась роль інших центральних органів виконавчої влади у функціонуванні підприємств, установ і закладів, які належать до сфери рибного господарства.

Проблемні складові удосконалення організаційно-економічних засад розвитку аквакультури висвітлені в роботах Р. Ватсона [1], А. Гарібальді [2], Д. Зелера [3; 9], А. Катан [4], Н. Коробової [7], Д. Паоло [9] та інших учених. Проте на цей час потребують подальших досліджень новітні аспекти вивчення механізмів економічного розвитку рибальства та аквакультури в Україні.

Метою цієї статті є удосконалення організаційно-економічних підходів щодо розвитку галузі та надання пропозицій до проекту комплексної програми розвитку сталої аквакультури з одночасним застосуванням інструментів впливу на боротьбу з незаконним, непідзвітним, неконтрольованим рибальством та урахуванням потреб глобального економічного середовища.

Нині фактично відсутні державні підприємства, функції з оперативного управління якими покладено на Державне агентство рибного господарства України. Повністю зі сфери управління Державного агент-

ства рибного господарства України виведено заклади вищої освіти. Науковий потенціал науково-дослідних установ, що знаходяться у сфері управління центрального органа виконавчої влади з рибного господарства, виглядає як такий, що не завжди відповідає потребам сучасності [5].

Сфера переробки риби й інших водних біоресурсів вже давно виокремлена від сфери управління Державним агентством рибного господарства України. Водночас торгівля рибою та іншими водними живими ресурсами не контролюється центральним органом виконавчої влади з рибного господарства. Питання торгівлі водними біоресурсами та похідними з них продуктів уже давно знаходяться за межами компетенції як центрального органа виконавчої влади з рибного господарства, так і фактично будь-яких інших органів, крім інспекцій Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів.

У цьому контексті варто говорити про реформування системи управління рибним господарством за напрямом більшої відповідності існуючим реаліям, сучасним світовим тенденціям з розвитку управління рибальством та аквакультурою, необхідністю наближення такого управління до забезпечення господарювання на принципах сталого, відповідального рибальства та аквакультури, підсиленням регуляторної складової, оскільки питання стосується як водних, так і рибних ресурсів [1].

Сьогодні в Україні традиційними об'єктами аквакультури незмінно залишаються коропові: звичайний короп і далекосхідні коропові (рослиноїдні) види: білий та строкатий товстолобик, їх гібриди, білий амур. Крім коропових, українські аквафермери вирощують інші види: райдужну форель, європейського сома, щуку, судака, лина, кларієвого сома, карася, стерлядь, російського та сибірського осетрів, бестера, веслоноса тощо. Асортимент продукції аквакультури залишається тривалий час майже незмінним (*табл. 1*).

За 2019 рік вирощування товарної риби відповідно до інформації, що міститься у формі 1А-риба (річна), зменшилося на 8 % (*рис. 1*).

Основу товарного виробництва становили різні породи коропа звичайного та рослиноїдні риби (строкатий товстолобик, білий товстолобик, їх гібриди, білий амур). На тлі скорочення задіяних в аквакультурі площ водойм, зменшення об'ємів вирощування рибопосадкового матеріалу та інших факторів у 2019 році прогнозовано зменшилося виробництво практично всіх видів ставкової аквакультури. Виключення склали лише сомові види, обсяги вирощування яких невинно зростають вже не перший рік поспіль, але це за рахунок вирощування не у рибогосподарських водоймах, а у рециркуляційних

Обсяги виробництва товарної риби, тонн

Рік	Обсяги виробництва (за видами риб)						Разом
	Сазан / короп	Рослиноїдні	Сомові	Осетрові	Лососеві	Інші	
2016	9 865	9 154,4	107,5	116,4	330,3	1 851	21 424,7
2017	9 624	7 750,4	146,2	137,9	344,2	2 165,4	20 168,2
2018	9 584,8	7 990,4	133,7	111,5	261,4	2 111,2	20 193
2019	8 516,4	7 665,8	224,3	97,1	225,9	1 874,3	18 604

Джерело: авторська розробка.

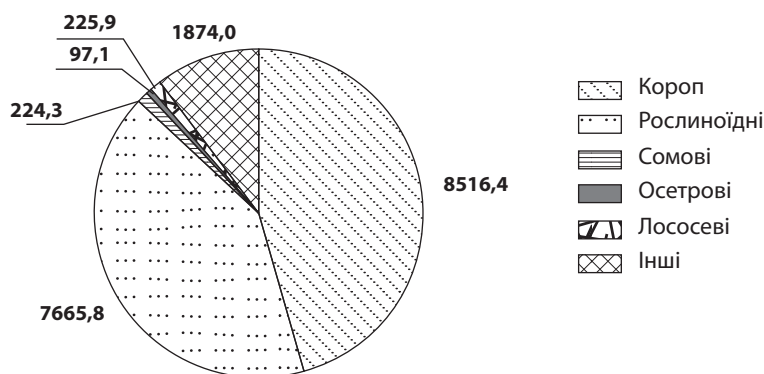

Рис. 1. Структура вирощування риби у 2019 р. (за видами)

аквакультурних системах. Аналізуючи об'єми виробництва корошових видів, спостерігається тенденція до зменшення вирощування протягом останніх років [3]. Порівняно з минулим роком у 2019 році коропа виростили на 1 % менше, натомість рослиноїдних видів більше на 3 %, порівняно з 2018 роком.

Виробництво сомових видів збільшилося на 40 %, осетрових зменшилось на 19 %, а найбільше, за даними рибоохоронних органів Держрибагентства та форми 1А-риба (річна), скоротилося виробництво лососевих видів – майже на 25 %. Скоротилося і вирощування інших видів риб – на 3 %.

Незважаючи на те, що за останні роки спостерігається тенденція до незначного зменшення частки традиційних об'єктів аквакультури, все ж таки виробництво корошових видів є найбільш стабільним. Але на ринку пропозиція товару формує попит на цю продукцію. Відомості про реалізацію продукції аквакультури дають можливість встановити мотиви зменшення об'ємів виробництва аквакультури в останні роки.

Протягом 2019 року суб'єктами аквакультури (неторговими мережами) реалізовано 11005 тонн власної продукції. Це на 22 % менше, ніж у минулому році. Причина не лише в низькій купівельній спроможності наших громадян. Здебільшого зменшення реалізації продукції аквакультури залежить від ефективного маркетингу. Більшість українських виробників продукції аквакультури нехтують необхідністю опрацювання маркетингових стратегій, інакше кажучи,

мало вивчають уподобання споживачів, мало використовують рекламні ресурси, реалізація товарної риби відбувається в живому, необробленому, непідготовленому вигляді. Це питання потребує досконалого вивчення. Наразі констатуємо зменшення обсягів реалізації продукції аквакультури за даними суб'єктів господарювання, що надали звітність за формою 1А-риба (річна), порівняно з 2018 роком, а саме: корошових – на 25 %, рослиноїдних – на 17 %, осетрових – на 38 %, лососевих – на 12 %, інших видів – на 32 %. Лише реалізація сомових видів збільшилась на 48 % (табл. 2).

Збільшення обсягів реалізації сомових риб спостерігається вже протягом кількох останніх років. Фахівці пов'язують це з розвитком рециркуляційної аквакультури та збільшенням виробництва кларієвого сома. В Україні з'явилися сучасні рециркуляційні господарства, діяльність яких спрямована на ефективне виробництво і переробку власної продукції (створення ланцюжків доданої вартості). Як правило, такі господарства мають інфраструктуру переробки та реалізації власної продукції.

Як висвітлюють дослідження, доцільно провести системний аналіз проблем в аквакультурі України. Першочерговою проблемою в аквакультурі України є відсутність достовірної інформації про стан сектора, реальні обсяги виловлення водних біоресурсів, обсяги вирощування товарної риби у аквакультурі, кількість працюючих, кількість суб'єктів

Обсяги реалізації товарної риби, тонн

Рік	Види риб						Разом
	Сазан / короп	Рослиноїдні	Сомові	Осетрові	Лососеві	Інші	
2016	6 625,5	6 606,2	81,2	49,6	264,6	887,5	14 514,6
2017	7 016,3	5 264,3	72,7	76,1	317	1 695,4	14 441,7
2018	7 049,8	5 065,1	107,3	81	226,5	1 555,4	14 085,2
2019	5305,0	4211,0	184,4	50,5	199,0	1 055,0	11 005,0

Джерело: авторська розробка.

господарування, обсяги випуску риби та рибної продукції, економічні показники галузі.

Ймовірно, можна говорити про те, що реальний стан економіки рибного господарства, а не лише визначених державних підприємств та бюджетних установ, економічних показників галузі, внеску галузі у добробут споживачів, виробників залишається поза увагою управління галузю, протягом останніх років. Зв'язок із реальними виробниками аквакультури обмежується контактами з обраними суб'єктами господарування, які хоч іноді і виробляють значні обсяги риби-сирця, але, безперечно, не є представниками усього вітчизняного рибальства та аквакультури. В Україні відсутні представницькі та дієві об'єднання виробників, які є у Європейському Союзі та інших країнах світу. Такі об'єднання перебирають на себе більшість функцій з управління рибним господарством. Україна є єдиною країною Європи, де практично повністю відсутній зв'язок між рибоводом і відповідним центральним органом виконавчої влади [8].

В Україні відсутнє ліцензування діяльності у сфері аквакультури. Україна залишається чи не єдиною у Європі та однією з небагатьох у світі, за виключенням деяких країн Африки, де досі не запроваджено інститут першого продажу та наскрізних супровідних документів на рибу та інші водні біоресурси, які походять як з рибальства, так і з аквакультури. Водночас слід зазначити, що у Норвегії такий механізм працює з 1926 року. Не виключено, що обсяги незаконного, непідзвітного, неконтрольованого рибальства в Україні є одними з найбільших порівняно з сусідніми країнами.

Реальна боротьба з незаконним, непідзвітним, неконтрольованим рибальством продовжує працювати у рамках застарілих стандартів із залученням рибоохоронного патруля. У всьому світі вже давно усвідомили, що найбільш ефективним, у тому числі з огляду на видатки, інструментом боротьби з незаконним виловом риби та вирощуванням гідробіонтів є встановлення дієвого контролю держави та суспільства над торговельними потоками. Відсутність належної якості інформації за такої ж відсутності у державі рибогосподарської економічної науки не наближає

Україну до загальноприйнятих світових стандартів і здійснення діяльності в аквакультури [7].

Встановлено, що Україна нині повільно рухається у напрямку зменшення тиску промислового рибальства на запаси водних біоресурсів, відсутні обмеження за кількістю користувачів на водоймі, суден, знарядь лову. Вказане не повною мірою відображено у нормативних актах та не виступає як обмежувачий фактор. В Україні фактично не облікованим залишається любительське рибальство, тиск якого на природні біологічні ресурси є абсолютно порівняним з промисловим тиском за обсягами вилучення. При цьому у решті країн Європи любительське рибальство регулюється і про необхідність посилення його подальшого обліку йдеться у чинній Спільній рибній політиці Європейського Союзу на 2014–2020 рр. В Україні любительське рибальство залишається безоплатним, що так само не узгоджується ні з тенденціями, ні з трендами, які спостерігаються у світі.

Таким чином, реальною поточною проблемою є не повна інформація про стан справ у рибному господарстві у цілому. Малоефективною є система управління рибним господарством, яка виходить з обмеженості даних щодо стану рибного господарства, реальних потреб користувачів водними біоресурсами та рибоводів, з одного боку, та суспільства – з іншого. При цьому доцільно здійснити поглиблений аналіз стану сучасного рибного господарства України, виявити його роль у забезпеченні сталого розвитку у контексті трьох базових складових – соціальної, екологічної, економічної.

Таким чином, з огляду на викладене вище та враховуючи соціально орієнтовані напрями розвитку України у цілому, доцільним є надання пропозицій до розроблення проекту Комплексної програми розвитку сталої та конкурентоспроможної України. А саме запропоновані методологічні засади функціонування рибного господарства відповідно до цілей сталого розвитку. За даними ФАО (ФАО, 2016), у всьому світі стан водних біоресурсів, що заселяють природні водойми, продовжує погіршуватись. Виключенням є поліпшення стану водних біоресурсів водойм Північної Атлантики, щодо яких країни Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки

застосовують жорсткі заходи щодо зменшення промислового тиску. Зростає роль від забезпечення потреб населення рибною продукцією, що походить від вирощуваної в умовах аквакультури. У 2014 році в структурі водних біоресурсів, що спрямовувалися безпосередньо на споживання людиною, частка рибних та інших водних біоресурсів походженням з аквакультури перевищила частку, що походить від природних популяцій. При цьому таке співвідношення протягом 2015–2017 рр. лише зростало. За прогнозом ОЕСР (ОЕСР, 2018), споживання риби, вирощеної в умовах аквакультури, зростатиме і протягом наступних десяти років.

Особливу увагу розвитку аквакультури як інструменту, за допомогою якого вирішується одразу низка питань, зокрема, забезпечення населення повноцінною їжею, збереження біорізноманіття природних водойм, зайнятості населення у сільській місцевості, розширення рекреаційних можливостей та екологічних послуг, приділяється у країнах Європейського Союзу, Норвегії, Ісландії, Сполучених Штатах Америки, Австралії. Широкомасштабний розвиток виробництва продукції аквакультури за обсягами забезпечують країни Азії з огляду безпосередньо на природні умови, які сприяють веденню цього виду економічної та господарської діяльності. Спостерігаються менші енерговитрати та достатнє забезпечення водними ресурсами.

Водночас недостатність повноцінної рибної їжі є проблемою, яка стосується і України. Обсяги, рівень споживання риби на одну особу, обумовлені і падінням обсягів імпорту, які значно зменшилися протягом 2014–2017 рр. Також слід зауважити, що імпорту відновився вже фактично з 2017 року та продовжує зростати. Прогалину, що існує, частково можна заповнити зростанням обсягів риби, що виробляється в умовах аквакультури, та часткового заміщення деяких імпортованих видів на рибу власного виробництва. Для виведення з «тіні» значної кількості виробників продукції аквакультури, збільшення надходжень до Державного бюджету України, бюджетів територіальних громад, а також отримання важелів для більш реального планування заходів із забезпечення продовольчої безпеки України, і у цілому розвитку України відповідно до цілей сталого розвитку на 2015–2030 роки згідно з рішеннями Генеральної асамблеї Організації Об'єднаних Націй, необхідним є опрацювання окремої Комплексної Програми розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури в Україні, у якій мають бути передбачені заходи системного характеру, тобто такі, які стосуються як безпосередньо аквакультури, так і дотичних сфер діяльності та законодавства, а саме природоохоронного, земельного, водного, ветеринарного. Попередні програми, які стосувалися розвитку рибного господарства України, мали спеціалізований, вузький ри-

богосподарський характер, не охоплювали питання приведення у відповідність до сучасних світових та європейських норм законодавства. Слід врахувати, що ці програми фактично не були профінансовані відповідно до передбачених розмірів витрат. Рівень фінансування не перевищував 5 % від передбаченого обсягу. Метою програми розвитку є: створення дієвого взаємно зобов'язуючого зв'язку виробника з державою, детинізація економіки аквакультури, створення сучасної системи звітності, що відповідає європейським і світовим нормам, збільшення обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції аквакультури за традиційними технологіями та з використанням сучасних, ресурсощадних технологій, урізноманітнення об'єктів аквакультури, запровадження в рибогосподарську діяльність принципів сталої, відповідальної, дружньої до довкілля і, безперечно, людини аквакультури [6].

Глибоке та всеохоплююче дослідження можна, за належного рівня фінансування, здійснити протягом року. Це оптимістична оцінка, яку доцільно взяти до уваги, існуючі напрацювання, зокрема дослідження, яке виконано спільними зусиллями з Урядом Норвегії та фахівцями ФАО «Дослідження сектору рибальства та аквакультури України» (ФАО, 2016). У результаті такого вивчення передбачається розроблення заходів щодо оптимізації структури центрального органу виконавчої влади з рибного господарства з наголосом на рибному господарстві у цілому, а не суто інспекторських функцій. Особливістю дослідження, що пропонується, має стати максимально можливе залучення до нього рибалок і рибоводів, тобто суб'єктів підприємницької діяльності та інших центральних органів виконавчої влади, до сфери компетенції яких належать питання збереження довкілля, безпечності харчування, фіскальної справи [4].

Один із варіантів подальшого розвитку подій навколо вітчизняної аквакультури полягає у тому, що потрібно завершити формування комплексних заходів зі створення єдиного правового поля, яке б враховувало потреби розвитку аквакультури. Тобто слід внести відповідні зміни у земельне, водне, природоохоронне та митне законодавство. Загальні обсяги виробництва продукції аквакультури при цьому не зменшаться, але вони, як і зараз, можуть неповною мірою бути обліковані.

За оцінками експертів ФАО (2016), до 90 % малих і середніх суб'єктів господарювання у галузі аквакультури України працюють у «тіні», а серед великих підприємств – юридичних осіб таких не менше 30 %. Форелівництво, осетрівництво, сомівництво і надалі залежатимуть значною мірою від перемитництва кормів. Потрібно організувати рибогосподарську діяльність так, щоб на територію України ввозилися лише перевірені на предмет наявності захворювань ікра, рибопосадковий матеріал, плідни-

ки риб [2; 9]. Слід проводити належний контроль за впливом аквакультури на довкілля. У зв'язку із змінами клімату, несанкціонованим і неконтрольованим вселенням чужорідних видів допускається посилення загрози поширення нехарактерних для нашої кліматичної зони риб та інших водних біоресурсів. Вказане очевидно матиме вплив на стан біорізноманіття. Крім того, можуть поширитися хвороби, які не притаманні аборигенним видам риб і вітчизняним породам. Можливим є також і посилення біологічного забруднення моря чужорідними видами. Водночас обсяги експорту ікри залишатимуться незначними через економічну недоцільність легального виробництва цієї продукції в сучасних умовах. Створення Комплексної програми розвитку аквакультури в Україні фактично не має альтернативи. Єдина комплексна стратегія розвитку

сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 рр. потребує доповнення, щонайменше у частині рибальства та аквакультури, яка створена без даних про реальний стан справ у рибному господарстві, без допомоги експертів з аквакультури, які є фахівцями у рибному господарстві України у цілому.

Така стратегія матиме практичне застосування та надзвичайно низьку ймовірність реалізації. Комплексна програма розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури в Україні значною мірою становитиме низку переважно організаційних заходів, тобто заходів із ретельного опрацювання чинного законодавства та внесення до нього змін. Вказане сприятиме розвитку аквакультури на європейських засадах, тобто відповідному та дружньому до довкілля та людини (табл. 3).

Таблиця 3

Заходи до розробки проєкту комплексної програми розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури в Україні

№ з/п	Запропоновані заходи
1	запровадження дієвого зв'язку між державою і виробником у формі ліцензування рибницької діяльності
2	розгляд питання про передачу у концесію водосховищ Дніпровського каскаду
3	створення реєстру рибницьких водойм України
4	формування системи та налагодження дії інструментів подання статистичної звітності
5	опрацювання земельного та водного законодавства
6	опрацювання змін і доповнень до ветеринарного законодавства
7	внесення змін до статутів бюджетних установ
8	розвиток системи приватних риборозплідників
9	уточнення природоохоронного законодавства
10	відокремлення від Державного агентства рибного господарства України структур рибоохорони
11	запровадження системи «першого продажу» для продукції рибальства та аквакультури
12	опрацювання, затвердження та впровадження Порядку придбання, набуття власності та обігу продукції рибальства та аквакультури
13	розроблення принципів функціонування ринку риби та ринку продукції аквакультури
14	сприяння створенню дієвих організацій виробників аквакультури

Джерело: авторська розробка.

Крім того, програмою необхідно передбачити і такі заходи, які потребуватимуть витрат із Державного бюджету України, зокрема, із внесення змін до митного законодавства України з метою мінімізації, до нульової ставки ввізних мит на спеціалізовані корми для риб, рибопосадкового матеріалу заплідненої ікри, молоді, плідників, сучасного спеціалізованого обладнання для аквакультури та кормовиробництва, необхідних лікарських препаратів і реагентів для забезпечення роботи науково-дослідних і дослідно-конструкторських установ і закладів, створення системи пільгового кредитування за рахунок бюджету, створення сприятливих з точки зору оподаткування умов для розвитку господарств, які розбудовуватимуть і використовуватимуть рециркуляційні аквакультурні системи (РАС), опрацювання питання прийняттого рівня оподаткування, відновлення фінансування у необхідних обсягах ді-

яльності державних риборозплідників, відновлення фінансування вітчизняних науково-дослідних установ, які спеціалізуються на аквакультурі, перегляд актуальних для аквакультури наукових тем досліджень, участь у фінансуванні програм з навчання українських студентів та аспірантів за кордоном у провідних рибницьких інститутах і університетах сучасним методам дослідження риб та новітнім технологіям господарювання, у першу чергу, за напрямом селекційно-генетичних досліджень і досліджень з питань кормовиробництва, розгляд питання про перегляд бюджетних форм навчання студентів для сфери аквакультури та підготовка фахівців лише за замовленням, відповідно до прийнятої у державах – членах Європейського Союзу та у цілому у Стратегічному керівництві Європейського Союзу зі сталою розвитку аквакультури, участь держави та фінансування державою заходів з промощі аквакультури та її

продукції, рекламуванні найліпших прикладів господарювання у цьому секторі національної економіки.

ВИСНОВКИ

Таким чином, маємо можливість зробити такі висновки, які підтверджують гіпотезу нашого наукового дослідження, що необхідно і поліпшувати організаційно-економічні засади розвитку галузі для того, щоб:

1. Налагодити процес збирання достовірної інформації про стан секторів рибальства й аквакультури, реальні обсяги вилучення водних біоресурсів, обсяги вирощування товарної риби, кількість працюючих, кількість суб'єктів господарювання, обсяги випуску риби та рибної продукції, економічні показники галузі рибного господарства.
2. Внести доповнення та зміни до Бюджетного та Податкового кодексів України, Закону України про Державний бюджет України, де чітко мають бути зазначені витрати на кожний рік та за кожним напрямом розвитку. Доцільно також заздалегідь опрацювати програму або алгоритм надання допомоги рибоводам з урахуванням організаційно-економічних механізмів, прийнятих у Європейському Союзі.
3. Запропонувати до практичного застосування викладені в статті підходи до розробки проекту комплексної програми розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури в Україні.
4. На основі розкритих у статті парадигмальних поглядів розробити новітній механізм дії інституту першого продажу та наскрізних супровідних документів на рибу та інші водні біоресурси, які походять як з рибальства, так і з аквакультури з одночасним застосуванням інструментів впливу на боротьбу з незаконним, непідзвітним, неконтрольованим рибальством та урахуванням потреб глобального економічного середовища. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Bell J. D., Watson R. A., Ye Y. Global fishing capacity and fishing effort from 1950 to 2012. *Fish and Fisheries*. 2017. No. 18 (3). P. 489–505.
2. Justel-Rubio A., Garibaldi L., Hampton J., Maunder M., Restrepo V. A comparative study of annual tuna catches from two different sources: FAO global capture database RFMOs statistical. International Seafood Sustainability Foundation, Washington, D. C., USA, 2016.
3. Zeller D., Palomares M. L. D., Tavakolie A., Ang M., Belhabib D., Cheung W. W. L., Lam V. W. Y., Sy E., Tsui G., Zyllich K., Pauly D. Still catching attention: Sea Around Us reconstructed global catch data, their spatial ex-

- pression and public accessibility. *Marine Policy*. 2016. No. 70. P. 145–152.
4. Катан Л. І., Добровольська О. В., Деревенець В. М. Фінансове забезпечення сталого використання водних біоресурсів підприємств галузі рибництва. *Науковий вісник ХДУ. Серія : Економічні науки*. 2017. Вип. 24. Ч. 2. С. 96–98.
  5. Вдовенко Н. М. Глобальні пріоритети сталого виробництва сільськогосподарської продукції. *Innovative solutions in modern science*. 2016. No. 4 (4). P. 3–17.
  6. Кваша С. М., Вдовенко Н. М. Аквакультурне виробництво: від наукових експериментів до промислових масштабів. *Інвестиції практика та досвід*. 2011. № 20. С. 7–11.
  7. Vdovenko N. M., Korobova N. M. Methods of state regulation of agricultural sector in terms of the orientation of the economy to safety and quality standards. *Wspolraca Europejska*. 2015. Vol. 3. No. 3 (3). S. 68–80.
  8. Деренько О. О. Удосконалення інструментів регулювання ринку продукції аквакультури. *Інтелект XXI*. 2017. Вип. 6. С. 38–40.
  9. Pauly D., Zeller D. Comments on FAOs state of world fisheries and aquaculture Sofia. *Marine Policy*. 2017. No. 77. P. 176–181.

REFERENCES

- “Bell, J. D., Watson, R. A., and Ye, Y. “Global fishing capacity and fishing effort from 1950 to 2012”. *Fish and Fisheries*, no. 18 (3) (2017): 489-505.
- Derenko, O. O. “Udoskonalennia instrumentiv rehulivannia rynku produktisii akvakultury” [Improving Tools for Regulating the Market of Aquaculture Products]. *Intelekt XXI*, no. 6 (2017): 38-40.
- Justel-Rubio, A. et al. *A comparative study of annual tuna catches from two different sources: FAO global capture database RFMOs statistical*. Washington, D. C., USA: International Seafood Sustainability Foundation, 2016.
- Katan, L. I., Dobrovolska, O. V., and Derevenets, V. M. “Finansove zabezpechennia staloho vykorystannia vodnykh bioresursiv pidpriemstv haluzi rybnnytstva” [Financial Support for Sustainable use of Aquatic Bioresources of Fisheries Enterprises]. *Naukovyi visnyk KhDU. Seriya : Ekonomichni nauky*, vol. 2, no. 24 (2017): 96-98.
- Kvasha, S. M., and Vdovenko, N. M. “Akvakulturene vyrobnytstvo: vid naukovykh eksperymentiv do promyslovykh masshtabiv” [Aquaculture Production: From Scientific Experiments to Industrial Scale]. *Investytsii praktyka ta dosvid*, no. 20 (2011): 7-11.
- Pauly, D., and Zeller, D. “Comments on FAOs state of world fisheries and aquaculture Sofia”. *Marine Policy*, no. 77 (2017): 176-181.
- Vdovenko, N. M. “Hlobalni priorytety staloho vyrobnytstva silskohospodarskoi produktisii” [Global Priorities of Sustainable Agricultural Production]. *Innovative solutions in modern science*, no. 4 (4) (2016): 3-17.
- Vdovenko, N. M., and Korobova, N. M. “Methods of state regulation of agricultural sector in terms of the orientation of the economy to safety and quality standards”. *Wspolraca Europejska*, vol. 3, no. 3 (3) (2015): 68-80.
- Zeller, D. et al. “Still catching attention: Sea Around Us reconstructed global catch data, their spatial expression and public accessibility”. *Marine Policy*, no. 70 (2016): 145-152.